

# **GOLDEN SCRIPTS**

# **OLTIN BITIGLAR**

**2023 Vol. 4**

[www.navoiy-uni.uz](http://www.navoiy-uni.uz)  
[www.goldenscripts.navoiy-uni.uz](http://www.goldenscripts.navoiy-uni.uz)

ISSN 2181-9238

# **GOLDEN SCRIPTS**

# **OLTIN BITIGLAR**

2023 Vol. 4

[www.navoiy-uni.uz](http://www.navoiy-uni.uz)

[www.goldenscripts.navoiy-uni.uz](http://www.goldenscripts.navoiy-uni.uz)

|                                      |                                                                                            |     |
|--------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>BOSH MUHARRIR</b>                 | <b>MUNDARIJA</b>                                                                           |     |
| Shuhrat Sirojiddinov                 | <b>MATNSHUNOSLIK</b>                                                                       |     |
| <b>BOSH MUHARRIR<br/>O'RINBOSARI</b> | <b>Rashid Zohidov</b>                                                                      |     |
| Karomat Mullaxo'jayeva               | "Unvonul bayon" da "javomi'ul kalim" uslubi                                                | 4   |
| <b>MAS'UL KOTIB</b>                  | <b>Aynur Saydova</b>                                                                       |     |
| Ozoda Tojiboyeva                     | "Kodeks Kumanikus" da Folklor Nümunələri                                                   | 19  |
| <b>TAHRIR HAY'ATI</b>                | <b>Shuhrat Hayitov</b>                                                                     |     |
| Karl Rayxi (Germaniya)               | "Boburnoma" ning qo'lyozma va<br>tarjimalari xususida                                      | 31  |
| Isa Habibeyli (Ozarbayjon)           | <b>Ozoda Tojiboyeva</b>                                                                    |     |
| Seyhan Tanju (Turkiya)               | Alisher Navoiyning "Favoyid ul-kibar" devoni<br>manbalari, matniy tadqiq tarixi            | 46  |
| Almaz Ulvi (Ozarbayjon)              | <b>ADABIYOTSHUNOSLIK</b>                                                                   |     |
| Benedek Peri (Vengriya)              | <b>Usmon Qobilov</b>                                                                       |     |
| Vahit Turk (Turkiya)                 | Tavhid, nubuvvat va badiiy tavsif masalasi<br>tadqiqiga doir                               | 61  |
| Teymur Kerimli (Ozarbayjon)          | <b>Ahadjon Muhammadiyev</b>                                                                |     |
| Eunkyung Oh (Koreya)                 | Muqimiy va Muhyi "Sayohatnoma"larida an'ana<br>va o'ziga xoslik                            | 82  |
| Nazef Shahrani (AQSh)                | <b>Gulzoda Soatova</b>                                                                     |     |
| Boqijon To'xliyev                    | Oltoy hayoti va ijodi haqida ba'zi<br>mulohazalar                                          | 97  |
| Muhammadjon Imomnazarov              | <b>LINGVISTIKA</b>                                                                         |     |
| Bilol Yujel (Turkiya)                | <b>Feada Samadbek</b>                                                                      |     |
| Qosimjon Sodiqov                     | Afg'oniston o'zbek tili fonetikasida assimilyatsiya<br>hodisasi                            | 109 |
| Zulxumor Xolmanova                   | <b>Ehsanullah Quvonch</b>                                                                  |     |
| Mustafa O'ner (Turkiya)              | Temuriylar davridan XX asr boshlarigacha<br>Afg'oniston hududida o'zbek adabiy tili rivoji | 120 |
| Nurboy Jabborov                      |                                                                                            |     |
| G'aybulla Boboyorov                  |                                                                                            |     |
| Kimura Satoru (Yaponiya)             |                                                                                            |     |
| Imran Ay (Turkiya)                   |                                                                                            |     |
| Aftondil Erkinov                     |                                                                                            |     |
| Nadir Mamadli (Ozarbayjon)           |                                                                                            |     |
| Rashid Zohidov                       |                                                                                            |     |
| Otabek Jo'raboyev                    |                                                                                            |     |
| Bulent Bayram (Turkiya)              |                                                                                            |     |
| Qo'ldosh Pardayev                    |                                                                                            |     |
| Nodirbek Jo'raqo'ziyev               |                                                                                            |     |
| Oysara Madaliyeva                    |                                                                                            |     |
| Hilola Nazirova                      |                                                                                            |     |

**EDITOR IN CHIEF**

Shuhrat Sirojiddinov

**DEPUTY EDITOR IN CHIEF**

Karomat Mullakhojaeva

**EXECUTIVE SECRETARY**

Ozoda Tojibaeva

**EDITORIAL BOARD**

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madaliev

Hilola Nazirova

**CONTENTS****TEXTOLOGY****Rashid Zohidov**

Javami'ul Kalim" style in "Unvonul-Bayan" 4

**Aynur Saydova**Examples of Folklore in *Codex Cumanicus* 19**Shuhrat Hayitov**Regarding the manuscripts and translations of  
"Boburnoma" 31**Ozoda Tojiboeva**Sources of Alisher Navoi's divan "Favoid ul-kibar",  
history of textual research 46**LITERATURE****Usmon Kobilov**On the Study of the Problem of Tawhid, Prophecy  
and Artistic Description 61**Ahadjon Muhammadiyev**Tradition and originality in Mugimiy and Muhyi  
"Sayohatnoma" 82**Gulzoda Soatova**Some remarks about the life and work  
of Altay 97**LINGUISTICS****Feada Samadbek**The phenomenon of assimilation in the phonetics  
of the Uzbek language of Afghanistan 109**Ehsanullah Quvonch**The development of the Uzbek literary language in  
Afghanistan from the Timurid period to the early  
20<sup>th</sup> century 120

## “Boburnoma”ning qo‘lyozma va tarjimalari xususida

Shuhrat Hayitov<sup>1</sup>

### Abstrakt

Zahiriddin Muhammad Boburning qomusiy mazmundagi “Boburnoma” asari va uning qo‘lyozmalari haqida bugunga qadar bir qancha ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Asar qo‘lyozma nusxalari soni, ular qayerlarda saqlanishi va kimlar tomonidan topilib, o‘rganilgani, shuningdek, tarjimalari va ularning o‘ziga xos jihatlari olimlarni doimiy qiziqtirib kelgan. Ularni bir tadqiqot doirasida o‘rganish va tahlil qilish muhim masalalardan hisoblanadi.

Mazkur maqolada “Boburnoma” asarining xorijda o‘rganilishi, jumladan, turkiy xalqlar adabiyotida boburshunoslikka oid ilmiy ishlarining tahlili, tadqiqotlarning tadrijiy takomili, shuningdek, asarning dunyo fondlarida saqlanayotgan qo‘lyozma nusxalari va ularning tavsifi, ilmiy tadqiqi hamda tarjima nashrlari xususida ma‘lumot berilgan.

**Kalit so‘zlar:** *boburshunoslik, “Boburnoma”, qo‘lyozma, tarjima, tarjimashunoslik, matn, matnshunoslik.*

### Kirish

Buyuk mutafakkir, davlat arbobi, shoir va olim Zahiriddin Muhammad Bobur yaratgan adabiy merosning eng muhim va eng yirigi O‘rta Osiyo, Afg‘oniston, Hindiston va Eron xalqlari tarixi, geografiyasi, etnografiyasiga oid qimmatli ma‘lumotlarni o‘z ichiga olgan “Boburnoma” asaridir. Jahon adabiyotining bu noyob durdonasi bo‘lgan asarni olimlar katta qiziqish bilan o‘rganib kelayotgani bejiz emas.

“Boburnoma” bebaho tarixiy asardir. Unda O‘rta Osiyo, Xuroson va Hindiston tarixi, geografiyasi, hayvonot hamda nabotot olami kabi yo‘nalishlarda ko‘plab qimmatli ma‘lumotlar bayon qilinadi. Masalan, asarda hindlarning etnografiyasi, ilm-fani, san‘at va madaniyati haqida qimmatli ma‘lumotlar keltirib o‘tiladi. Asar

---

<sup>1</sup> Hayitov Shuhrat Moyliyevich – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O‘zbekiston Milliy universiteti.

**E-pochta:** shuhrathayitov84@mail.ru

**ORCID ID:** 0009-0001-8655-2935

**Iqtibos uchun:** Hayitov, Sh. M. 2023. “Boburnoma”ning qo‘lyozma va tarjimalari xususida”. *Oltin bitiglar* 4: 31– 45.

turli fanlarni o'rganish obyekti, tarixiy-ashyoviy dalil sifatida o'ziga xos tazkira hamdir. Unda yuzlab tarixiy shaxslar, jumladan, o'ttizdan ortiq ijodkorlar haqida ma'lumot berilib, ayrimlarining ijodidan namunalar ham keltirilgan. Asar qo'lyozmasi haqida tadqiqot olib borgan shotlandiyalik davlat arbobi va tarixchi Maunstyuart Elfinston (1779-1859) "Boburnoma" va uning muallifi haqida to'xtalib, "Uning shaxsiy his-tuyg'ulari har qanday mubolag'adan yoki pardalashdan xoli, uslubi oddiy va mardona, shu bilan birga, jonli va ifodali. O'z zamondoshlari biografiyasini, ularning qiyofalari, urf-odati, intilishlari, qiziqish va qiliqlarini ko'zguda aks etgandek ravshan tasvirlaydi. Bu jihatdan "Boburnoma" Osiyoda yagona chinakam tarixiy tasvir namunasidir", deb yozadi [Otajonov 1996, 69].

Bu qomusiy asar o'z davridan boshlab hozirgacha dunyoning ko'p tillari – ingliz, golland, fransuz, arab, fors, nemis, yapon, italyan, rus, hind, ozarbayjon, turk, qozoq, xitoy, urdu va boshqa tillarga tarjima qilinib, sharh va izohlar bilan qayta-qayta nashr etib kelinayotganining asosiy sabablaridan biri ham, avvalo, uning tarixiy manba ekanligidandir. Xususan, bugungi kunda Angliya, Amerika, Fransiya, Rossiya, Hindiston, Pokiston, Afg'oniston, Turkiya, Yaponiya kabi o'nlab mamlakat olimlarining qator tadqiqotlarida bu shoh asar insoniyat tomonidan yaratilgan kitoblar qatorida o'ziga xos qimmatga egaligi alohida qayd etiladi. Bu haqida o'tgan asrning elliginchi yillarida taniqli hind shoiri Mulk Roj Anand Osiyo va Afrika yozuvchilarining Toshkent konferensiyasida (1958-yil) so'zlagan nutqida: "Bu kitob siz bilan bizning merosimizdir. O'zbekistondagi singari bizda ham "Boburnoma" g'oyat qadrlanadi", deya alohida aytib o'tadi. Boburning davlat arbobi sifatida yana bir jihati shundaki, u Hindistondagi barcha mayda hokim-rojalarni yagona davlatga birlashtirdi. Javoharla'l Neru "Jahon tarixiga nazar" ("Взгляд на всемирную историю") nomli mashhur asarida Hindiston tarixining XVI asrda kechgan voqealarini sarhisob qilar ekan, Bobur va boburiylarga alohida baho beradi. Neruning yozishicha, "bu davr buyuk boburiyilar imperiyasining dovrug'i butun Ovrupoga tarqalgan qudrat va shon-shuhrat davri edi. Bobur o'zigacha o'tgan hokimlarning eng ma'rifatparvari va eng dilbaridir". Bundan tashqari, ko'pgina boburshunoslarning haqli e'tiroficha, bu shoh asar davrning juda ko'p xususiyatlarini qamrab olishi, qomusiy xarakteri va o'zbek adabiy tilining boy imkoniyatlarini namoyish etishiga ko'ra, hazrat Alisher Navoiyning bebaho "Xamsa"si bilan tenglasha oladigan madaniy obida hisoblanadi. Binobarin,

asarning tez orada shuhrat qozonib, XVI asrning o'zidayoq bir necha marta fors tiliga tarjima etilishi ham shundan dalolat beradi. O'zbek tarjimashunosligi maktabi asoschilaridan biri G.Salomov "...dunyoda hech bir fotih-u jahongir tillarda bunchalik doston bo'lgan emas", degan fikrlarni aytadi [Salomov 1996, 17].

Ta'kidlaganimizdek, Movarounnahr, Afg'oniston va Hindistonning XV-XVI asr boshlaridagi tarixi va xalqlari hayoti haqida jonli guvohlik beruvchi ushbu asar haqida dunyo olimlari minglab tadqiqotlar amalga oshirishgan. Shu paytga qadar boburshunoslik sohasida olib borilgan bunday tadqiqotlar orasida turkiy xalqlar olimlari tomonidan yaratilgan asarlarning ham ahamiyati kattadir. Ayniqsa, o'zbek, qoraqalpoq, turk, ozarbayjon, qozoq, turkman, qirg'iz millati vakillari tomonidan shoir asarlari, jumladan, uning "Boburnoma"ning qo'lyozma, toshbosma va tarjimalari yuzasidan amalga oshirilgan tadqiqot ishlarning ko'lami kengdir.

Turkiy xalqlar adabiyotida Bobur ijodiga munosabat dastavval Abay, Mustafo Cho'qay, Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat asarlarida ko'zga tashlanadi. Turkiyada dastlab, F. Ko'prulu, R. Nur, R. Arat, H. Boyir "Boburnoma" va uning muallifiga xos joziba siri haqida ilk ilmiy tadqiqotlarni olib borishgan bo'lsa, o'tgan asrning oxiriga kelib ularning keyingi izdoshlari Y. Bilol, T. Seyhan va A. Bilkanlar tomonidan bu o'lkada boburshunoslik ilmi yanada rivojlantirildi. Natijada, "Bobur devoni", "Mubayyin", "Risolayi volidiya" asarlarining turkcha nashrlari yuzaga keldi.

"Boburnoma" asari asosida bir qancha ilmiy-tarixiy va badiiy asarlar ham yaratilgan. Tarixchi va manbashunos H. Boyir "Boburnoma"ga tayangan holda mashhur "Hindiston tarixi" nomli asarni yozgan. R. Aratning 1920-yillardagi Bobur va uning asarlari yuzasidan yozgan ayrim ilmiy maqolalari, shuningdek, uning 1943-46-yillarda "Boburnoma"ning turkchadagi tarjimasi keyingi ko'plab tadqiqotlarga manba bo'lib xizmat qildi. R.R. Arat Bobur shaxsidagi e'tiborga molik sifatlar haqida mushohada yuritarkan, jumladan, shunday yozadi: "...o'z qiyofasini chizishdagi samimiylik, o'z fazilat va kamchiliklarini haqqoniy tasvirlash, ochiqko'ngillilik va rostgo'ylik Bobur shaxsiga xos xususiyatdir" [Vekaye 1987, 15]. "Boburnoma"ning turkcha nashrida qo'llanilgan barcha tajribalar, xususan, so'zlar lug'atini tuzish, izoh va ko'rsatkichlar yaratish, shuningdek, so'zboshidagi keltirilgan ko'plab ilmiy ma'lumotlar keyinchalik boshqa yurt olimlari tadqiqotlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, asarning o'zbek, ozarbayjon va qozoq tilidagi nashrlarining tayyorlanishida amaliy qo'llanma vazifasini o'tadi.

H. Boyir "Boburnoma"ning turkcha tarjimasi soʻz boshisida, asar, dastavval, Movarounnahr, Afgʻoniston va Hindiston tarixini oʻrganishda muhim manba ekanligini alohida taʼkidlaydi va bu asar boshqa tarixiy asarlardan janr xususiyatiga koʻra ham butunlay farq qilishini qayd etadi [Vekaye 1987, 17]. Eʼtibor qilsak, bunday qarash turk, ozarbayjon, qozoq, turkman va qirgʻiz xalqlarining boshqa boburshunos olimlar qarashlariga ham mos keladi. Y. Bilol, M. Tekjan, F. Boyot, R. Askar, A. Binnatova, T. Seyhan, I. Jemeniy, A. Bilkan, N. Jeylan, M. Acha, M. Gumush, S. Deniz, E. Ibrohim, A. Akalin, G. Abdurahman, B. Mambetov, R. Kurienov, X. Bekmirzayeva, B. Boltabekov, B. Abitov kabi tarixchi va manbashunoslar tadqiqotlarida ham shunday qarash ustuvor hisoblanadi.

Turkiy xalqlarda "Boburnoma" asarini turli fanlar kesimida oʻrganish masalasiga ham alohida eʼtibor qaratib kelinmoqda. Jumladan, Sabahat Denizning "Buyuk turk xoni Bobur va avlodining turk adabiyotidagi oʻrni", Emek Ushenmezning "Turklarning islom dinini qabul qilishi va Qurʼonning turk tilidagi ilk tarjimalari", Muharrem Guneshning "Turkiyada "Boburnoma" borasidagi ishlarga qisqacha izoh", Ahmed Akalinning "Turkiyadagi doktorlik va magistrlik dissertatsiyalari boʻyicha tavsifiy tadqiqot"i, M. Sayginning "Alisher Navoiyning ijtimoiy muhit va shaxsiyati Zahiriddin Muhammad Bobur xotirotlarida" nomli tadqiqotlarini keyingi yillarda Turkiyada boburshunoslik sohasida olib borilayotgan yangi ilmiy tadqiqotlar sifatida baholash mumkin. Turkiyada bulardan tashqari, Mehmet Acha, Abdurahman Goʻzal, Ali Fuad Bilkan, Mehmet Turgut va boshqa olimlarning tadqiqotlarida ham Bobur hayoti va ijodi, ayniqsa, asarlarining oʻziga xususiyatlari haqida qimmatli maʼlumotlar berib oʻtilgan.

### **"Boburnoma" qoʻlyozmalari**

"Boburnoma"ning qoʻlyozmalari va ularning tadqiqi borasida toʻxtaladigan boʻlsak, boburshunoslik tarixidan maʼlumki, bugunga qadar asar qoʻlyozmalari hamda uning ilmiy nashrlarini tayyorlash borasida Sharq va Gʻarb olimlari qator tadqiqotlarni amalga oshirishgan. Bu borada oʻzbekistonlik olimlar A. Fitrat, S. Mirzayev, P. Shamsiyev, H. Sulaymonov, S. Azimjonova, M. Shayxzoda, A. Qayumov, S. Hasanov, V. Rahmonov, A. Ibrohimov, H. Qudratullayev, M. Kenjabek, O. Joʻraboyev kabi olimlar maxsus tadqiqotlar olib borishgan. Asar qoʻlyozmalari tadqiqi borasida xorijlik olimlardan V. Erskin, N. Ilminskiy, A. Bevirij, M. Salʼye, R. Arat, F. Koʻprulu, H. Boyir, E. Mano, Sh. Yorqin, Yu. Bilol, T. Seyhan, R. Askar, A. Bilkan, R. Kurenov

kabilarning maxsus izlanishlari, ayniqsa, diqqatga molikdir.

Sharq-u g'arbning sharqshunos, tarixchi, tarjimon olimlari tomonidan olib borilgan bu kabi ilmiy tadqiqotlarning aksariyatida "Boburnoma" qo'lyozmalari borasida so'z boradi. Ularni o'rganish orqali asarning mukammal ilmiy nashrini yaratishga bo'lgan qiziqish yotadi. Xullas, bugungi kunda ushbu asar qo'lyozmalari haqida ko'plab manbalar orqali ma'lumotga ega bo'lish mumkin. Shular orasida o'zbekistonlik olimlarning Rossiya Fanlar akademiyasi Tillar instituti bilan hamkorlikda tayyorlagan "Захириддин Мухаммад Бабури. Бабуриди. Библиография" kitobida (2016), shuningdek, Andijondagi "Bobur va jahon madaniyati" muzeyidagi adabiyotlar ro'yxati to'plamida (2020), undan tashqari, "Zahiriddin Muhammad Bobur ensiklopediyasi"da (2017) hamda asarning turk, o'zbek, ozarbayjon, qozoq va boshqa tillardagi nashrlariga yozilgan so'zboshilar va yuzlab ilmiy maqolalar orqali ma'lumotga ega bo'lish mumkin. Ammo shuni ham aytish kerakki, yuqoridagi tadqiqotlarning hech birida Bobur asarlari, jumladan, "Boburnoma" asari qo'lyozmalari haqida to'liq ma'lumotlar keltirilmagan. Asar qo'lyozmalari nechta, ular qayerda saqlanmoqda, kimlar tomonidan topib o'rganilgan, degan savollarga bitta tadqiqot doirasida javob topish qiyindir.

"Boburnoma" asari qo'lyozmalari borasida yurtimiz va dunyo olimlari tadqiqotlari tahlilidan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, shu kunga qadar "Boburnoma"ning XVI-XX asrlarda ko'chirilgan quyidagi 17 ta qo'lyozmasi mavjudligi aniq bo'ladi:

1. Elfinston nusxasi – Shotlandiya Milliy kutubxonasida (National Library of Scotland, Edinburgh) MS.Adv.18.3.18 raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma, 286 varaq. 1810-yilda Peshovar shahrida ingliz tarixchisi M.Elfinston tomonidan topilgan. Fanda Elfinston qo'lyozmasi nomi bilan mashhur bo'lgan ushbu qo'lyozma Humoyun davrida ko'chirilgan va ayrim sahifalarida uning dastxati bilan yozilgan izohlar mavjud. Ushbu qo'lyozmadan asarning ingliz tilidagi ayrim nashrlarida foydalanilgan (Ushbu qo'lyozma asosida Elfinston "Boburnoma" asariga shunday munosabat bildiradi: "Bu memuarlarda buyuk turk podshosining hayoti batafsil tasvirlangan, unung shaxsiy his-tuyg'ulari har qanday mubolag'adan, pardadan xoli, uning uslubi oddiy va mardona, shuningdek, jonli va obrazli, o'z zamondoshlarining qiyofalarini, intilishlarini, xarakterlarini ravshan tasvirlaydi. Bu jihatdan u, Osiyoda yagona, chinakam tarixiy tasvir namunasi. Bobur har bir odamning tashqi ko'rinishini, kiyimini, ta'bini va odatini ifoda qiladi

va mamlakatlarni, ularning iqlimini, tabiatini, xo'jaligini, san'at va hunarmandchilik asrlarini tasvirlab beradi. Lekin asarga muallifning xarakteri eng ko'p joziba bag'ishlaydi. Asarni o'qiy turib, biz ularning orasida yashagandek bo'lamiz").

2. Manchester nusxasi – Manchester shahridagi Linde ziana kutubxonasida (Angliya) saqlanayotgan qo'lyozma (raqamsiz), 71 varaqdan iboratdir. Ushbu qo'lyozma nusxa 1625-yilda Nur Muhammad tomonidan ko'chirilganligi aytiladi. Ammo qo'lyozma to'liq emas. Ayrim varaqlari yo'qolgan. Voqeliklarda ham uzilishlar mavjud.

3. London nusxasi – Britaniya muzeyining kutubxonasida (The British Museum Library) MS.Add.26324 raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma, 97 varaq. Qo'lyozma 1629-yilda ko'chirilgan bo'lib, ushbu nusxa ham nuqsonli, to'liq emasdir.

4. Haydarobod nusxasi – Hindistonning Haydarobod shahridagi Salarjang muzeyida (Haydarabad, Salar Jang Museum) saqlanayotgan qo'lyozma (raqamsiz). 382 varaqdan iborat bo'lib, ravon nasta'liq xatida 1700-yilda ko'chirilgan. Nusxa to'liq. Bu nusxa faksimilesi 1905-yilda A.S.Beverij tomonidan nashr qilingan va sshngra shu nusxa asosida 1921-yilda ingliz tilidagi tarjima nashri chop etilgan.

5. Tehron nusxasi – Tehron Milliy kutubxonasida 2249-raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma bo'lib, ushbu nusxa "Kulliyoti Bobur" tarkibida 457-1010-sahifalardan joy olgan. Matn chiroyli nasta'liq xatida ko'chirilgan, oralari va hoshiyalarida so'z-iboralarning forscha izohi berilgan. Nusxa to'liq emas, nuqsonli. Bu haqda S. Hasanov, Y. Bilol tadqiqotlarida so'z boradi.

(2021-yili O'zbekistonning Tehrondagi elchixonasida Eron Fors tili va adabiyoti akademiyasi raisining o'rinbosari Muhammad Nassiri, Tehron shahridagi "Guliston saroyi" muzeyida saqlanayotgan "Boburnoma"ning ushbu qo'lyozmasining ko'chirma nusxasini O'zbekistonning Erondagi diplomatik vakolatxonasi rahbari Bahodir Abdullayevga topshirgan. Shunda Muhammad Nassiri ushbu qo'lyozmani noyob va dunyoda o'xshashi yo'q deya ta'kidlagan. U nasta'liq uslubida yozilgan va ko'plab taniqli boburshunoslar uning o'ziga xosligi va ahamiyatini tasdiqlaydi. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, qo'lyozma Bobur tirikligi davrida ko'chirilgan bo'lishi mumkin. Kitob qo'ldan qo'lga o'tib, Eronga kojarlar sulolasi vakillaridan Nasriddin Shoh Kajar (1848-1896) davrida kelib qolgan. Asar so'nggi 150 yil davomida "Guliston saroyi" muzeyida saqlanib kelinmoqda).

6. Leydeniana nusxasi – Buyuk Britaniyaning Hindiston

ishlari bo'yicha mahkamasining Leyde niana kutubxonasida (Indian Office, Bib. Leydeniana) saqlanayotgan qo'lyozma (raqamsiz). U 1810-yilda ko'chirilgan, ammo nusxa nuqsonli hisoblanadi.

7. Bengal nusxasi – Bengal Osiyo jamiyati kutubxonasida (Asiatic society of Bengal) saqlanayotgan qo'lyozma (raqamsiz). Ko'chirilgan yili noma'lum (nusxa notugal).

8. Kerr nusxasi – Rossiya FA Sharqshunoslik instituti Sankt-Peterburg bo'limida 685-raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma. Temur Po'lat ismli shaxs 1714-yilda Buxorodan topgan va 1725-yilda Sank-Peteburgga olib kelgan, undan G.Y.Kerr 1737-yilda nusxa ko'chirgan. Nusxa to'liq bo'lib, u N.Ilminskiy tomonidan tayyorlangan 1857-yildagi nashriga asos bo'lgan. Ushbu nashr o'zbek, qozoq, ozarbayjon va turkcha nashrlarga ham asos vazifasini o'tagandir.

9. Senkovskiy nusxasi – Rossiya FA Sankt-Peterburg Osiyo muzeyida 590 raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma. Nazarboy Turkistoniy qo'lyozmasidan 1824-yilda G. Senkovskiy ko'chirib olgan.

10. Fayzixonov nusxasi – Rossiya, Sankt-Peterburg davlat universiteti kutubxonasida 0.683 raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma. Qo'lyozma 1839-yilda Mulla Fayzixonov tarafidan ko'chirilgan (nusxa notugal).

11. Sankt-Peterburg nusxasi – Rossiya FA Sharqshunoslik instituti Sankt-Peterburg bo'limida 117 raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma (nusxa nuqsonli).

12. Xiva nusxasi – Rossiya, Sankt Peterburg Rossiya milliy kutubxonasida (Natsionalnaya Biblioteka Rossii) Tur. NS.104 raqami bilan saqlanayotgan qo'lyozma. 574 varaq. 1861 yilda Xivada Said Muhammad Bahodirxonning buyrug'i bilan ko'chirilgan.

13. Toshkent nusxasi, I – Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining H.Sulaymon fondida 2588 raqami bilan saqlanayotgan qo'lyozma. 1880-yilda N.Ilminskiy bosmasi asosida ko'chirilgan (nuqsonli nusxa).

14. Toshkent nusxasi, II – Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti fondida 13 raqami bilan saqlanayotgan qo'lyozma. 565 varaq. 1908-yilda ko'chirilgan (nuqsonli nusxa).

15. Dushanbe nusxasi – Tojikiston FA Sharqshunoslik instituti fondida 2016 raqami bilan saqlanayotgan qo'lyozma. 126 varaq. XX asr boshlarida ko'chirilgan (nuqsonli nusxa). Unda faqat "Boburnoma"ning Farg'ona qismi o'rin olgan.

16. Toshkent nusxasi, III – Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti fondida 9377 raqami bilan saqlanayotgan

qo'lyozma. 1936-yilda ko'chirilgan (to'liq nusxa).

17. Boku nusxasi – Ozarbayjon FA Qo'lyozmalar instituti fondida S-391/13609 raqami bilan saqlanayotgan qo'lyozma. 425 varaq (nusxa notugal). Ushbu nusxa haqida R. Askar tadqiqotlarida ma'lumot beriladi [Bobur ensiklopediyasi 2016, 136].

“Boburnoma”ning bulardan tashqari bezakli qo'lyozmalari ham mavjud bo'lib ular quyidagilar iboratdir:

I. Britaniya muzeyida saqlanayotgan OR.3714 raqamli qo'lyozma (528 varaq, o'lchami 21x32,5 sm, yirik nasta'liq bilan xattot Husayn Kashmiriy ko'chirgan, matn har sahifada 12 satr; qog'ozi novvot rang). Qo'lyozma zarvaraq bilan boshlanadi, yana 116 sahifada rasmlar chizilgan. Rasmlar mualliflari hoshiyada qirmizi siyohda bitilgan. Matn ichidagi she'riy lavhalar ham naqshlar bilan bezatilgan.

II. Britaniya muzeyida saqlanayotgan Add. 26.200 raqamli qo'lyozma (U.Erskin nusxasi). Varaqalar soni 380. O'lchami 12,5x21,5 sm, matn har bir sahifada 16 qator, zarhal sepilgan ipak qog'ozga qora siyohda nasta'liq xatida bitilgan. Qo'lyozma unvon va to'rtta hind miniatyuralari bilan bezatilgan.

III. Yangi Dehli milliy muzeyida N.M. 50.326 raqam bilan saqlanayotgan qo'lyozma. Varaqalar soni 378. O'lchami 21,5x26 sm. O'rtacha kattalikdagi nasta'liq xatida bitilgan, matn: har sahifada 14–15 satr. Qo'lyozmaga 183 ta rasm chizilgan.

Asar qo'lyozmalarini o'rganish va uning jahonga mashhur bo'lishida, eng avvalo, ingliz sharqshunoslarining xizmati katta bo'lgan. Bu asarning Yevropadagina emas, balki jahonda birinchi to'liq nashrini dastavval ingliz tiliga 1826-yilda J. Leyden va V. Erskin amalga oshishgan. F. Talbot esa mazkur nashr asosida ikki marta (1878, 1909) uning qisqartirilgan nashrlarini chop ettirgan. Ingliz tarixchisi A. Beverij avvaliga 1905-yilda asarning Haydarobod nusxasini, so'ng 1921-yilda ushbu nusxa asosida uning ilmiy tarjima nashrini e'lon qilgan. Shu tariqa, birgina Angliyaning o'zida “Boburnoma” tarjimalarining o'ndan ortiq nashrlari yuzaga kelgan. Undan tashqari, “Boburnoma”ning professor V. Tekston tomonidan AQShda (1996), E. Mano tomonidan Yaponiyada mukammal so'zlik, ko'rsatkich, sharh-izohlar bilan jami besh jildan iborat holda yapon tilida (1995), shuningdek, arab, xitoy, afg'on va boshqa ko'plab tillarda ilmiy-tanqidiy tarjima matnlari tayyorlanib e'lon qilingan. Keyingi yillarda asarning qozoqcha (2022) va italyancha (2023) tarjimalari dunyo yuzini ko'rdi.

Biz “Boburnoma” qo'lyozmalarining o'rganilishida ingliz

olimlarining o'rni alohida ekanligini bejiz ta'kidlamadik. Ma'lumki, "Boburnoma" qo'lyozmalari matnida ba'zi yillar (1504-05, 1509-18, 1520-24) tafsiloti uchramaydi, shuningdek, 1508 va 1520-yillar voqealari bayoni ham tugal emas. Mana shu uzilish bo'lgan o'rinlarni ingliz sharqshunoslari boshqa tarixiy manbalar asosida ilk bor ma'lum darajada tiklashga harakat qilishgan. 1930-40-yilarga kelib "Boburnoma" asarini mukammal nashrini yaratish, ayniqsa, qo'lyozmalarini o'rganish orqali uning uzilib qolgan voqeliklarini to'ldirish borasida turk olimlari tomonidan ham e'tiborli tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, asarning turkcha nashrida (1943) o'zilgan tarixiy voqeliklar "Humoyunnoma", "Tarixi Rashidiy" va "Akbarнома" asarlari asosida tiklangan. Bu ish keyinchalik asarning o'zbekcha va boshqa ilmiy nashrlariga asos bo'lgan.

Asar qo'lyozmalari borasida shu kunga qadar dunyo olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlardan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, "Boburnoma"ning ilm ahliga ma'lum bo'lgan nisbatan to'liq shaklda faqatgina ikki qo'lyozmasi saqlanib qolgan xolos. 1) Londondagi Britaniya muzeyida; 2) Nyu-Dehli'dagi Milliy muzeyda. Asar tarkibida mavjud bo'lgan 69 ta alohida miniatyuralar esa Moskvadagi Sharq madaniyati muzeyida saqlanmoqda. Bu nusxalarning barchasi yurtimizga turli yillarda olib keltirilgan. Ayniqsa, Bobur xalqaro jamoati fondi tashabbusi va fondning xorijiy davlatlarga uyushtirgan ilmiy ekspeditsiya safarlari natijasida qo'lyozmalar mamlakatimizga olib kelingandir.

### **"Boburnoma"ning o'rganilishi**

Asarining o'rganilish tarixiga nazar tashlasak, ushbu qo'musiy asarni ilk bor forschaga Ibn Bayramxon (1586), asarning ayrim bo'limlari Vitsen tomonidan golland tiliga (1705), A. Keyzer tomonidan qisqartirilgan holda nemis tiliga (1828), Pave de Kurteyl tomonidan to'la holda fransuz tiliga (1871) o'girilganini ko'ramiz. Asarni tarjima qilish va tadqiq etishda, shuningdek, afg'onistonlik olim Abdulhay Habibiy, pokistontonlik Rashid Axtar Nadviy, Shoh Olam Mavliyot, hindistonlik Mirzo Nasriddin Haydar, Muhibbul Hasan Rizviy, turkiyayalik R. R. Arat, ozarbayjonlik olimlar R. Askar va F. Bayot, qozog'istonlik B. Kojabek va I. Jemeney, italiyalik olimlar F. Pastoriya, F. Kordini, arabistonlik M. Maxlufning xizmati kattadir. Ushbu olimlar tomonidan tayyorlangan "Boburnoma" asari tarjimalarining deyarli barchasida qo'lyozmalari haqida qimmatli ma'lumotlar keltiriladi. Asar bugunga qadar yigirmadan ortiq tillarga tarjima qilingan bo'lib, birgina forscha tarjimalarining

soni yigirmadan ortiqdir. Jumladan, uning eng qadimiy qo'lyozmalaridan Abdurahimxon tomonidan fors tiliga qilingan tarjimasi bizgacha yetib kelgan.

Asarni nashrga tayyorlash va dunyoga chiqarishda rus olimi N.I. Ilminskiyning alohida o'rni borligini ham qayd etish kerak. Rus olimi "Boburnoma"ning mavjud to'liq matnini 1857-yilda Qozonda tipografiya yo'li bilan o'zining to'rt betlik nashr xususiyatlarini ko'rsatgan ruscha so'zboshisi bilan e'lon qilgan. Ushbu nashrdan keyin 1905-yilda ingliz sharqshunos olimi A. Beverij "Boburnoma"-ning Haydarobodda topilgan bir qo'lyozmasining faksimilesini nashr qilishga erishgan. Ammo asarning bu nusxasi qachon va kim tomonidan ko'chirilgani ma'lum emas. Bu ham nisbatan to'liq matn bo'lsa-da, qozon bosmasiga solishtirilganida ba'zi tushib qolgan joylari va ayrim nuqsonlari ko'rinadi. Asarning boshqa tillarga qilingan deyarli ko'pgina nashrlari, jumladan, turkcha, o'zbekcha, ozarbayjoncha tarjimalari ayni shu ikki qo'lyozmaga asoslanadi.

Ingliz olimi A.S.Beverij asarning arab alifbosidagi qo'lyozma nusxasini 1905-yili nashr ettirganidan so'ng, ushbu nusxa asosida 1921-yili inglizcha ilmiy nashrini tayyorlashga erishadi. Ammo shu narsani alohida qayd etish lozimki, shu kunga qadar topilgan va N. Ilminskiy va A. Beverij tomonidan nashr etilgan har ikkala nasxa ham ma'lum bir nuqsonlardan xoli emas. Ikkala matnda ham ko'plab uzilishlar bor. Buning sabablari haqida ham ko'pgina ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ularda asardagi 36 yillik voqealar nega to'liq emasligining sabablari haqida so'z borgan. Olimlar London nusxasining afzalligi unda A. Beverij tomonidan qo'lyozma nusxaning ayni o'zini berilganligi juda yaxshi ish bo'lgan, ammo shu bilan birga, asar oxirida mukammal kishi ismlari, geografiya va qabila, urug' nomlari ko'rsatkichi berilgan va ingliz tilida o'n betlik so'zboshi yozilgan. Lekin ko'rsatkichlarni transliteratsiyasiz arab yozuvi bilan berilishi nomlarni to'g'ri o'qish masalasini qiyinlashtirgan.

Xullas, N.I. Ilminskiy va A.S. Beverij nashrlari "Boburnoma"-ning tadqiq va targ'ib etilishida muhim rol o'ynashi bilan bir qatorda asarning keyingi nashrlari uchun asos bo'lib xizmat qildi. Jumladan, yuqorida aytib o'tilgan nashrlar asosida 1943-46-yillarda asarning ikki jild holida turkcha nashri, 1948-49-yillarda o'zbekcha nashri yuzaga keladi. Ushbu turkcha va o'zbekcha nashriga kishi ismlari, geografik joy nomlari, urug'-qabila nomlari ko'rsatkichlari, lug'at, izoh va forscha jumlarlar tarjimalari ilova qilinadi.

"Boburnoma"ning undan so'ng 1960-yilda O'zbekistonda navbatdagi nashri amalga oshiriladi. Nashrni tayyorlagan olim P.Shamsiyev Qozon va London bosmalariga asoslanib, ularning birini ikkinchisi yordamida to'ldirishga intilgan va shu yo'l bilan matndagi bir qator kamchiliklarga barham berishga muvaffaq bo'lgan. Har ikki nusxa o'rtasidagi farqlar sahifa ostida ko'rsatib borilgan. Bu nashr bir oz qisqartirishlar bilan keyinchalik 1965 va 1989-yillarda takroran nashr etilgan. Shu bois keyingi nashrlarning matni 1960-yildagi nashrga solishtirilganida ko'pgina nuqsonlar borligi ko'rinadi. 1960-yildagi nashrni tayyorlash mobaynida ayrim so'z va terminlar transkripsiyasini aniqlash masalasida "Boburnoma"ning professor R.R. Arat tomonidan 1943-1946-yillarda ikki jild holida Anqara (Turkiya)da turkchaga qilgan tarjimasi va sharqshunos M.Salyening ruscha tarjimasi ham ko'zdan kechira borilgan va shular bilan moslashtirishga urinilgan. Kitob oxiriga ilova qilingan ko'rsatkichlar qayta tuzilgan va tarjimalar ham yangidan qarab chiqilgan. Asarning ilgarigi bosmasida ba'zi bir tushirib qoldirilgan joylari bu bosmada kiritilib, matni mukammallashtirilgan. Bu bilan turkcha nashrdagi lug'at va izoh ko'rsatkichlarni tuzish amaliyoti o'zbekcha nashrlar uchun asos bo'lganligini ko'rish mumkindir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, bugungi kunga qadar "Boburnoma" asari qo'lyozmalari soni qancha, qayerda saqlanadi, kim tomonidan topilgan degan savollar ko'plab tadqiqotchilarni qiziqtirib kelgan. Bu haqda ham turli qarashlar, bir-birini inkor etuvchi ma'lumotlar mavjuddir. Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, "Boburnoma" qo'lyozmalari haqida dunyo olimlari tomonidan to bugungi kunga qadar olib borilgan ilmiy izlanishlar shundan dalolat beradiki, hozirda "Boburnoma"ning dunyo fondlarida yigirmaga yaqin arab yozuvidagi qo'lyozma nusxalari mavjuddir. Bobur 1528-yilda ana shunday qo'lyozmalardan birini Xoja Kalonga yuborganini "Boburnoma"da qayd etib o'tadi (363a). Ammo hozirgacha Boburning dastxati bilan yozilgan nusxa topilmagan. A.S.Beverij ham "Boburnoma"ning muallif qo'lyozmasi va undan ko'chirilgan oltita nusxa mavjud bo'lgani, ammo topilmaganini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, A. S. Beverij "Boburnoma"ning dastxat nusxalaridan biri Buxoroda bo'lishi mumkinligi to'g'risida fikr bildirgan. Bunda olima "Voqeanomayi podshohi oliy "Boburnoma" nomli qo'lyozmadagi (1121h – 1709-y., xattoti – Abdulvahhob) uning Bobur o'z qo'li bilan yozilgan nusxadan ko'chirilgani haqidagi ma'lumotga asoslanadi.

Keyingi yillarda mamlakatimiz va dunyo olimlari

tomonidan bu buyuk siymo asarlariga bo'lgan qiziqish tufayli uning yangi qo'lyozmalari topildi. Ular Bobur xalqaro jamoat fondi tashabbusi bilan yurtimizga keltirildi. Yurtimiz va jahonda Bobur asarlari, xususan, "Boburnoma" qo'lyozmalarini topish va tadqiq etishga bo'lgan ishtiyoq yanada ko'chaydi. Keyingi paytlarda Bobur va boburiylar merosiga doir o'tkazilayotgan turli xalqaro konferensiyalarda bu yanada bo'y ko'rsatmoqdir. Eng muhimi, topilgan yangi qo'lyozmalar asosida shoir asarlarining ilmiy nashrlari yuzaga keldi. Turkiy boburshunoslikda A.Fitrat, A.Arat, F.Ko'prulu, H.Boyir, F.Akun, H.Sulaymonov, S.Azimjonova, A.Abdug'afurov, A.Qayumov, V.Rahmonov, S.Hasanov kabi olimlar tomonidan Bobur asarlari qo'lyozmalari borasida amalga oshirilgan tadqiqotlar bugungi kunda Y.Bilol, Sh.Yorqin, T.Seyhan, M.Tekjan, A.F.Bilkan, R.Askar, I.Jemeney, M.Kenjabek, O.Jo'raboyev, R.Kurenov kabi boburshunos olimlar tomonidan munosib davom ettirilmoqda. Ular tomonidan amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar tufayli qator yangi nashrlar chop etildi. Ularda Bobur asarlari qo'lyozmalari haqida batafsil ma'lumotlar berildi.

"Boburnoma" Zahiriddin Muhammad Boburning shubhasiz, olamga mashhur memuar asaridir. Uning qo'lyozmalari o'z davridayoq jahonga yoyilib ketgan. Demak, ularni izlab topish bugungi kunda boburshunoslik sohasi oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Shuningdek, ushbu asar nafaqat mazmun-mohiyati, balki noyob rasmlari bilan ham juda qimmatlidir. Britaniya muzeyidagi "Boburnoma" qo'lyozmasida 94 miniatyura va kitobning boshlanishida 2 sahifali zarvaraq bor. Rasmlarga qo'yilgan imzolardan shu narsa aniqki, ularni ishlashda Akbar saroyidagi 41 nafar yirik san'atkor qatnashgan.

"Boburnoma"ning italyancha tarjimasida tarjimon boburiylar davriga oid 96 ta badiiy miniatyuradan foydalangan. Keltirilgan suratlar o'sha zamon uchun tarixiy, geografik, etimologik omillarni to'liq hisobga olgan holda kitob qahramonlarining xarakterlari va ichki dunyosini haqiqiy, realistik tarzda ochib berishga xizmat qiladi. Masalan, ularda Hindistonning hayvonot va o'simliklar dunyosi, ziyofat, ov, turmush manzaralari, tarixiy voqealar yorqin va ishonarli tasvirlangan miniatyuralar aks etadi hamda ular tarjimaning turli sahifalariga joylashtirilgani bilan ahamiyatli. Bir so'z bilan aytganda, mashhur mo'jaz rasmlar ranglar palitrasi, nafis bezaklari va teran ma'nosi bilan ajralib turadi.

Akbar saroyidagi musavvirlar orasida Kesu Kujaroti, Ras, Dahniroj, Sangar Kujaroti, Sarun, Taryo, Bahvoniy, shuningdek,

Markaziy Osiyo va eronlik Ustod Mansur, Ibrohim Naqqosh, Abdulloh, Farruxbek, Jamshid, Ibrohim Qahhorlarning ishlari, ayniqsa, yuqori bahoga loyiq.

Miniatyuralardan faqat 21 tasi harbiy yurish va jang lavhalarini ifodalaydi, 73 tasida Hindistonning hayvonot va o'simliklar dunyosi, ziyofat, ov, turmush manzaralari, tarixiy voqealar yorqin va ishonarli tasvirlangan. Sharq miniatyuralarining shartlilikidan, ya'ni kichik bir sathda (kitob varag'i yuzasida) butun bir voqea yoki epizodlar turkumini gavdalantirish zaruriyatidan "Boburnoma" rassomlari mohirona foydalanishgan.

### **Xulosa**

Xulosa o'rnida aytganda, shu kunga qadar "Boburnoma" asarining qancha qo'lyozmasi topilgan bo'lmasin, afsuski, ularning hech birida 36 yillik voqeliklar qamrab olinmagan. Ammo shular orasida faqat ikki nusxagina shartli ravishda boshqa nusxalarga qaraganda, to'liq deb qaraladi. Ular N. Ilminskiy va A. Beverij tomonidan tadqiq etilgan Kirr va Haydarobod nusxalaridir. Demak, "Boburnoma"ning yanada mukammal nusxalarini topishga umid bor. Buning uchun dunyo olimlari doimiy izlanishdalar. Asarning yangi qo'lyozmalari topilishi unda bayon etilgan tarixiy voqealardan to'liq bahramand bo'lish imkonini beribgina qolmay, ko'plab millatlar milliy madaniyati uchun qimmatli bo'lgan yangi ma'lumotlarning yuzaga kelishiga asos bo'ladi. Shu kunlar kelishiga ishonamiz.

### **Adabiyotlar**

- Baburname (Babur'un Hatıratı)*. 1985. Nashrga tayyorlovchi R.R. Arat. Anqara.
- Baburname (Babur'un Hatıratı)*. 1989. Nashrga tayyorlovchi R.R. Arat. Anqara.
- Yücel, Bilâl. 1995. *"Babür Dîvânı"*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara.
- G'aybulla as-Salom, N.Otajonov. 1996. *Jahongashta "Boburnoma"*. Toshkent.
- Бабу́р, Захириддин Мухаммад. 2016. Бабуриды. Библиография. Москва.
- Zahiriddin Muhammad Bobur ensiklopediyasi*. Ikkinchi nashr. 2016. Toshkent.
- Bobur, Zahiriddin Muhammad. 2008. *Boburnoma*. Nashrga tayyorlovchi V.Rahmonov. Toshkent: O'qituvchi, NMIU.
- Bobur, Zahiriddin Muhammad. 2002. *Boburnoma*. Nashrga tayyorlovchi S.Hasanov. Toshkent: Sharq NMAK.
- Seyhan, Tanju. 2004. *Mubeyyin der fikh*. İstanbul.
- Hasanov, S. 2008. "Bobur asarlarining qo'lyozmalarining o'rganilishi va

- "Kulliyoti Bobur" haqida". *Adabiyot ko'zgusi* 10. Toshkent.
- Hasanov, S. 2005. "Bobur kulliyotining Tehron nusxasi". *O'zAS*. Toshkent, 1-yanvar.
- Mano, Eji. 2008. "Bobur asarlari to'plamining Tehron nusxasi". *Bobur va boburiylarning jahon madaniyati tarixida tutgan o'rni: xalqaro ilmiy anjuman materiallari*. Toshkent.

## Regarding the manuscripts and translations of "Boburnoma".

Shuhrat Hayitov<sup>1</sup>

### Abstract

Until now, several scientific studies have been conducted on Zahiriddin Muhammad Babur's encyclopedic work "Baburnoma" and its manuscripts. The number of manuscript copies of the work, where they are kept and by whom they were found and studied, as well as their translations and their specific aspects, have been of constant interest to scientists. Studying and analyzing them within the framework of one research center is one of the important issues.

This article discusses the study of "Boburnoma" work abroad, including the analysis of scientific works related to Boburnoma in the literature of Turkic peoples, the gradual improvement of research, as well as the manuscript copies of the encyclopedic work stored in the world funds and their description, scientific research, and translation publications.

**Key words:** *Babur studies, "Baburnoma", manuscript, translation, translation studies, text, textual studies.*

### References

- Baburnama (Babur'un Hatirati)*. 1985. Nashrga tayyorlovchi R.R. Arat. Anqara.
- Baburnama (Babur'un Hatirati)*. 1989. Nashrga tayyorlovchi R.R. Arat. Anqara.
- Yücel, Bilâl. 1995. "*Babur Divanı*", Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara.
- G'aybullas-Salom, N. Otajonov. 1996. *Jahongashta "Boburnoma"*. Toshkent.
- Babur, Zahiriddin Muhammad. 2016. *Baburidi. Bibliografiya*. Moskva.

---

<sup>1</sup> *Shuhrat M. Hayitov* – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor, National University of Uzbekistan.

**E-mail:** shuhrathayitov84@mail.ru

**ORCID ID:** 0009-0001-8655-2935

**For citation:** Hayitov, Sh. 2023. "Regarding the manuscripts and translations of "Boburnoma"". *Golden scripts* 4: 31 – 45.

- Zahiriddin Muhammad Bobur ensiklopediyasi. Ikkinchi nashr. 2016. Toshkent.
- Bobur, Zahiriddin Muhammad. 2008. *Boburnoma*. Nashrga tayyorlovchi V. Rahmonov. Toshkent: O'qituvchi, NMIU.
- Bobur, Zahiriddin Muhammad. 2002. *Boburnoma*. Nashrga tayyorlovchi S. Hasanov. Toshkent: Sharq NMAK.
- Seyhan, Tanju. 2004. *Mubeyyin der fikh*. Istanbul.
- Hasanov, S. 2008. "Bobur asarlarining qo'lyozmalarining o'rganilishi va "Kulliyoti Bobur" haqida". *Adabiyot ko'zgusi* 10. Toshkent.
- Hasanov, S. 2005. "Bobur kulliyotining Tehron nusxasi". *O'zAS*. Toshkent, 1-yanvar.
- Mano, Eji. 2008. "Bobur asarlari to'plamining Tehron nusxasi". *Bobur va boburiylarning jahon madaniyati tarixida tutgan o'rni: xalqaro ilmiy anjuman materiallari*. Toshkent.

## MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

### I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16<sup>th</sup> Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

### II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (\*) ishorasi qo’yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma’lumotlar

beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

### **III. Maqolada tarjimalardan foydalanish**

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

### **IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi**

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida ( ) satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

### **V. Havola va izohlar berish**

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [ ] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

### **VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi**

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

## 6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

### **Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:**

[Xondamir, Makorim, 17<sup>2</sup>]

## 7.2. Kitoblar uchun

### **Bibliografiyada:**

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

### **Matnda kitobga havola:**

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

### **Matnda kitobga havola:**

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

### **Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:**

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

#### **Matnda kitobga havola:**

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

### **Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:**

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

#### **Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:**

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

#### **Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:**

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

### **Elektron kitobni bibliografiyada berish:**

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.  
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany:  
Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

### **Matnda elektron kitobga havola:**

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

### **Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:**

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar:  
Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek  
matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti.  
<http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

### **Matnda elektron kitobga havola:**

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

## **7.3. Jurnal maqolasi uchun**

### **Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:**

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni:  
maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti."  
*Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

### **Matnda jurnal maqolasiga havola:**

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

#### **Elektron jurnal uchun:**

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

#### **Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:**

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

#### **Matnda maqolaga havola:**

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

#### **7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun**

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

#### **Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:**

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?."

*O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

**Matnda maqolaga havola:**

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

**Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:**

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

**Matnda maqolaga havola:**

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

**Adabiyotlar**

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

**Adabiyotlar**

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16<sup>th</sup> Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son "Oltin bitiglar" tahririyatida sahifalandi.  
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.  
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com  
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 12. 2023-yilda ruxsat etildi  
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.  
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot  
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.  
Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan  
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)  
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan  
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

"Mashhur-Press" bosmaxonasida chop etildi.  
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.  
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,  
+99894 659 94 62